

jelenségek előfordulása éppúgy jellegzetes társadalmi különbségeket mutat, mint a bűnözés. Így megtudhatjuk, hogy a halálozási gyakoriság, bizonyos, elsősorban mentális betegségek előfordulása, a hazánkban sajnálatosan magas öngyilkossági gyakoriság és az alkoholizmus ugyanúgy kor- és rétegspecifikus ismérvekkel rendelkezik, mint a bűnözés.

A bűnözés kevésbé ismert, ám meggyőződésem szerint az elkövetői oldallal azonos jelentőségű oldala a sértettek köre. A viktimológiai kutatások sajnálatos módon még mindig nem foglalják el azt a helyet, mely jelentőségük alapján megilletné őket, ezért eredményeik különös érdeklődésre tarthatnak számot. Mai előadásában Miltényi Károly a bűnözéssel rokon, vagy egyéb módon nemkívánatos jelenségekről, míg Tóth Tihamér a viktimológia újabb kutatási eredményeiről ad áttekintést.

Dr. Miltényi Károly /főosztályvezető-helyettes,
Központi Statisztikai Hivatal/

A TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSI ZAVAROK

KULTURÁLIS HÁTTERE

Ez a tanulmány a társadalmi beilleszkedési zavarok közül - az érintett kutatási irány által elfogadott programnak megfelelően - a bűnözés, az öngyilkosság, az alkoholizmus és a nem organikus mentális betegségek /elsősorban a neurózisok/ témakörével foglalkozik. A címben megjelölt kulturális háttér fogalma az iskolai végzettségen kívül magában foglalja a foglalkozási-társadalmi rétegződést, továbbá az életmód számos olyan mozzanatát, melyekről empirikus adatok rendelkezésre állnak. Ezek közül felhasználtam egyrészt a folyamatos statisztikák és a lakossági felvételek adatait, másrészt az említett kutatási irány keretében lebonyolított vizsgálatok eredményeit. Véleményem szerint különösen fontosak azok az adatok, amelyek összhangban vannak egymással, egymást kölcsönösen erősítik annak ellenére, hogy egymástól független módszerek és gyakran nagyon különböző elméleti előfeltevések alapján végrehajtott vizsgálatok eredményei. Ez ugyanis azt jelzi, hogy egymással összhangban levő jellegzetes vonásaik nem az előzetes feltevések mesterséges és erőszakolt produktumai és nem is az esetleges - a kutató által talán észre sem vett - módszertani torzítás vagy a szelektált mintavétel eredményei.

A társadalmi beilleszkedési zavarok tágabb értelemben vett kulturális háttérének megvilágítását azért is szükségesnek tartom, mert e tekintetben a közvéleményben, sőt a szakemberek között is elég elterjedtek a megalapozatlan hiedelmek. A tömegkommunikáció által ismertetett egyes feltűnő esetek nyomán például elterjedt az a nézet, hogy a bűnözők ravaszak, elszántak, az átlagosnál intelligensebbek. Néhány neves művész,

író vagy tudós öngyilkossága nyomán találkozhatunk olyan véleményekkel is, hogy az öngyilkosság a magasabb, kifinomultabb, érzékenyebb szellemi rétegek sajátossága. Ugyanez a feltételezés elterjedt a neurózisok társadalmi rétegek szerinti előfordulási gyakoriságáról is.

Ezt a gondolkodásmódot látszik alátámasztani az a körülmény is, hogy a beilleszkedési zavarok növekedése az 1960-as és az 1970-es években egybeesett a gazdasági fejlődésnek, a nagyarányú és zömmel felfelé irányuló társadalmi mobilitásnak, az iskolázottsági szint gyors emelkedésének időszakával. Ez azt az elképzelést kelthette, mintha a beilleszkedési zavarok a jóléti vagy a legalábbis jólét irányába fejlődő, de mindenestre a gyors átalakulás szakaszában levő társadalom produktumai lennének. Bár ezt a feltételezést a legutóbbi 8-10 év adatai /a gazdasági stagnálás, illetve visszaesés és a lassuló társadalmi mobilitás időszakában jelentősen növekvő bűnözés, öngyilkosság és alkoholizmus/ cáfolják, mégis indokoltnak tűnik annak a vizsgálata, hogy a beilleszkedési zavarok mennyiben függnek össze a társadalmi mozgásfolyamatokkal. Közelebbről azt kell megvizsgálunk, hogy a beilleszkedési zavarok milyen arányban jelentkeznek a társadalmi-kulturális fejlődésben vagy mozgásban részt vevő, illetve az abból kimaradó rétegeknél. Ez ugyanis egyik kiinduló pontja lehet azoknak a prognózisoknak, amelyeknek /legalább is rövid és középtávon/ a korábbinál lényegesen mérsékeltebb ütemű gazdasági és társadalmi fejlődéssel kell számolniuk, sőt a stagnálás, illetve a rövid távú romlás alternatíváit is számba kell venniük.

Technikai okokból a továbbiakban a beilleszkedési zavarok egyes típusait külön-külön vizsgálom, természetesen mindig szem előtt tartva kölcsönös összefüggéseiket.

A nem organikus mentális betegségek

A nem organikus mentális zavarok, elsősorban a neurózisok és a különböző neurotikus tünetek vizsgálatát a társadalmi beilleszkedési zavarok

témakörében két szempont indokolja.

Egyfelől elég egyöntetű a vélemény /amit empirikus vizsgálati anyagok is alátámasztanak/, hogy a nem organikus mentális zavaroknak a háttérben túlnyomórészt a gyermekkori szocializáció ugyanolyan típusú zavarai állnak, mint amelyek más beilleszkedési zavarok /például öngyilkosság, bűnözés/ eredetében is megtalálhatók. Másfelől a neurózisok, illetve ezek különféle tünetei szignifikánsan gyakrabban fordulnak elő öngyilkosságot vagy bűncselekményt elkövetők között, mint az össznépességben. Mivel az egyes beilleszkedési zavarok időrendjét nem lehet minden esetben egyértelműen tisztázni, nehéz határozott véleményt alkotni az ok-okozati összefüggések jellegéről, illetve irányáról; valószínűleg a kölcsönhatások rendszere érvényesül.

A neurotikus megbetegedések gyakoriságára vonatkozó megállapításokat elsősorban a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Pszichiátriai Klinikájának 1983-ban végzett 5871 személyre kiterjedő reprezentatív vizsgálatának eredményeire alapozzuk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e vizsgálat eredményei lényegében megegyeznek a Központi Statisztikai Hivatal 1981-ben és 1984-ben végzett morbiditási felvételeinek e témába tartozó főbb adataival, jóllehet a vizsgálat célja, az abban részt vevő szervezetek, illetve személyek, a felvétel és a feldolgozás módszerei sok tekintetben eltérnek egymástól.

Az iskolai végzettség szerinti adatokat vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy a neurózis körébe sorolható megbetegedések aránya, valamint valamennyi ezzel kapcsolatos tünet kimagaslóan a legmagasabb azoknál, akik nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát sem. Valamennyi arányszám lényegében alacsonyabb az általános iskolát végzettekénél, és minimumát a szakmunkásképzőt végzettek között éri el. Ezt követően a középiskolát és egyetemet végzettek aránya között ismét magasabb a gyakoriság, de alatta marad az általános iskolát végzettekének. /Lásd az 1. táblát/

moziba nem járóknál, a nem olvasók, a külföldön még nem jártak és a baráti kapcsolatokkal nem rendelkezők között. Igaz, hogy egyes életmódbeli jellemzők másik végletében /sokat olvasók, sokat színházba járók, legtöbbit tv-t nézők/ újabb emelkedés tapasztalható; a minimum tehát a középmezőnyben jelentkeznek /összhangban az iskolázottsági és a társadalmi rétegek szerinti adatokkal is/.

A neurotikus betegek aránya egyes életmódbeli jellemzők szerint

Jellemző	Százalék
Szabadidő-felhasználás	
Baráti kapcsolatok száma	
Nincs barátja	32,4
1-2 barátja van	25,6
3-5 barátja van	24,5
6-8 barátja van	20,6
9-12 barátja van	22,8
13-20 barátja van	18,2
20-nál több barátja van	25,2
Olvasással töltött idő /hetenként/	
Nem olvas	33,3
1-21 órát olvas	22,5
21 óránál többet olvas	25,7
Színház, mozi, hangverseny/hetenként/	
Nem jár színházba, moziba, hangversenyre	26,0
1-7 órát jár	17,7
8 órát vagy többet	28,6
Rádióval, tv-nézéssel töltött idő /hetenként/	
Nem hallgat rádiót, nem néz tv-t, illetve max. 2 órát	28,0
3-20 órát néz tv-t, hallgat rádiót..	22,8
21 óránál többet néz tv-t, hallgat rádiót	26,3
Külföldi utak	
Nem utazott	25,6
Utazott	22,6

Jellemző	Százalék
Személygépkocsi	
Nincs	26,5
Van	19,9
A munkával kapcsolatos mutatók	
Nincs beosztottja	23,9
1-100 beosztottja van	20,8
100-nál több beosztottja van	32,9
Átlagos havi jövedelem	
3000 forint alatt	31,3
3000 forint felett	19,7

Feltűnőek és a közhiedelemmel éles ellentétben vannak a szervezeti hierarchiában elfoglalt helyre vonatkozó adatok; ugyanis a neurotikusok aránya a legmagasabb azok között, akiknek nincs beosztottjuk. Igaz, hogy az 1-100 beosztottal rendelkezők különböző csoportjaiban jelentkező legalacsonyabb értékek után a 100-nál több beosztottal rendelkező vezetők körében ismét enyhe emelkedés jelentkezik, ennek szignifikáns jellege azonban az alacsony esetszám miatt kétséges.

Elsősorban a fentiekkel összefüggésben értelmezhető ugyanennek a vizsgálatnak az az eredménye is, hogy az öngyilkossági kísérletek, valamint a rendőri-bírói eljárások aránya ugyancsak a segédmunkás rétegben a legmagasabb. A többi társadalmi réteg sorrendje az adatok alacsony nagyságrendje miatt nem állapítható meg egyértelműen.

Az öngyilkosságok

A Magyarországon tapasztalt, nemzetközi viszonylatban kiugróan magas öngyilkossági gyakoriság különösen indokoltá teszi e jelenség társadalmi és kulturális hátterének vizsgálatát. Az arányok érzékeltetésére az ide vonatkozó folyamatos, rendszeres statisztikák adataiból indulunk ki. Az 1986. évi öngyilkosságok gyakoriságát gazdasági aktivitás és foglalkozási főcso-

portok szerint a százezer főre jutó öngyilkosságok számával jellemezzük. Ez az aktív keresőknel 49,5, ebből a fizikai dolgozóknál 63,9, a szellemi dolgozóknál 21,8. A nyugdíjasoknál 88,1, ebből a fizikaiaknál 97,2, a szellemieknel 50,2.

A fizikai dolgozók között az öngyilkosság gyakorisága az aktivaknál csaknem háromszor, a nyugdíjasoknál közel kétszer magasabb, mint a szellemi dolgozóknál. Ezt kétségkívül befolyásolja az a körülmény is, hogy a fizikai dolgozók közel kétharmada, a szellemieknek pedig alig több mint egyharmada férfi, és a férfiak öngyilkossági gyakorisága több mint két és félszerese a nőknek. Ezt figyelembe véve is egyértelmű azonban a társadalmi, illetve a foglalkozási főcsoport hatása. További vizsgálatok azt is kimutatták, hogy a fizikai dolgozók közül, különösen a férfiaknál, jelentősen magasabb a segédmunkások öngyilkossági aránya. Szerepet játszhat ebben ennek a rétegnek a kedvezőtlen egészségi állapota, a krónikus és gyakran fájdalommal vagy kellemetlenséggel járó szomatikus betegségek magas aránya is.

Az ide vonatkozó öngyilkossági adatok egyébként teljes összhangban vannak a nem organikus mentális betegségek /neurózisok/ korábban említett adataival. A Pszichiátriai Klinika vizsgálata során tudakolták az öngyilkossági kísérletet elkövetők arányát. Ennek összefüggéseit a neurózisokkal és az életkörülményekkel a következő oldalon bemutatott adatok érzékeltetik. /Ezek az öngyilkossági kísérletekre vonatkoznak. Köztudott azonban, hogy az öngyilkossági kísérletet már elkövetettek csoportja különlegesen veszélyeztetett réteg, ahol a halállal végződő későbbi öngyilkosságok gyakorisága lényegesen nagyobb az átlagosnál./

Különösen feltűnőnek tartom az említett vizsgálat azon eredményét, mely szerint az öngyilkossági kísérletet elkövetőknél a családok 26 százalékában fordult elő korábban öngyilkosság /azoknál, akiknek öngyilkossági kísérlete nem volt, ez az arány egy százalék/. Ez feltehetően megmagyarázza a magyarországi öngyilkossági

térképnek azokat a sajátosságait, melyek közel 100 év óta folyamatosan és lényegében változatlanul fennállnak annak ellenére, hogy az érintett régiók makrogazdaságában és makrotársadalmában alapvető változások következtek be. Az említett adat ugyanis alátámasztani látszik azt az elméletet, mely szerint az öngyilkosságra való hajlam mikrotársadalmi, elsősorban családi vagy közvetlen lakókörnyezeti tapasztalatok következménye, és ez magyarázza a regionálisan, esetenként településenként markáns és rendkívül tartós különbségeket.

Végül e témakörrel kapcsolatban meg kell említeni azt az ugyancsak tartós jelenséget, hogy a házások öngyilkossági gyakorisága /a kormegoszlás zavaró hatását kiküszöbölve/ mindig alacsonyabb, mint az elváltaké, nőtlenké, hajadonké és özvegyké. A házassági és újraházasodási mozgalom visszaesése a prognózis szempontjából tehát kedvezőtlen tényező. További problematikus jelenség, hogy a legutóbbi években életkor szerint bimodális gyakorisági eloszlás jelentkezik, amelynek első csúcsa a férfiaknál a 45-49 éves korcsoportban van, a nőknél pedig az 50-54 éveseknél. Ezzel megváltozott az a korábban egyértelmű és töretlen pozitív összefüggés az öngyilkosságok gyakorisága és az életkor között, melynek nyomán hajlamosak voltunk az öngyilkosságot főleg az öregkori népesség problémájaként kezelni. Az 1986-ban öngyilkosság következtében meghaltaknak több mint a fele aktív kereső volt.

Az öngyilkosságot megkísérlők aránya a neurotikus tünetek és az egyes életmódjellezők szerint

Tünet, jellemző	Százalék
Neurotikus tünetek	
Fejfájás	
ritkán	1,7
gyakran	2,8
Elalvás	
könnyen	1,8
nehezen	2,3

Tünet, jellemző	Százalék
Az alvás mélysége	
folyamatos, mély	1,9
felületes, szakaszos	2,1
Reggeli fáradtság	
pihentén ébred	1,9
fáradtan ébred	2,6
Szorongás	
nincs	1,8
van	7,5
Depresszió	
nincs	1,7
van	3,4
Szívpanaszok szervi betegség nélkül	
gyakran	3,8
nincs	1,8
Gyomorpanasz szervi betegség nélkül	
gyakran	3,5
nincs	1,7
A neurózis pontszáma	
0-6 pont	1,5
7 pont felett	3,4
Szorongás és tartós hangulatzavar	
nincs	1,8
van	4,2
Öngyilkossági kísérlet a családban	
volt	25,9
nem volt	1,0
Büntető eljárás	
Rendőrségi vagy bírósági eljárás	
volt	5,7
nem volt	1,7
Szabadidő-felhasználás	
Olvasással töltött idő /hetenként/	
nem olvas	3,2
1-7 órát	1,5
8 és több órát	2,4
Életkörülmények	
Nyaraló vagy telektulajdon, illetve bérlet	
nincs	2,1
van	1,2
Személygépkocsi	
nincs	2,3
van	1,6

Tünet, jellemző	Százalék
Átlagos havi jövedelem	
3000 forint alatt	2,3
3000 forint felett	1,8

A bűnözés

A bűnözés iskolázottság szerinti vizsgálatát megnehezíti az a körülmény, hogy mind a bűnözésben, mind az iskolázottsági arányokban rendkívül nagy és jellegzetes különbségek figyelhetők meg életkor szerint. A bűncselekmények túlnyomó részét a 30 éven aluli férfiak követik el, akiknek pedig iskolázottsága lényegesen magasabb, mint az össznépeességé. A korspecifikus arányszámokat vizsgálva azonban egyértelművé válik az iskolázottság és a bűnözés közötti erős negatív összefüggés. Legkönnyebben nyomon követhető ez a fiatalkori bűnözésben, ami értelemszerűen a 14-17 évesekre vonatkozik. 1980-ban például ebben a korcsoportban az analfabéták aránya 0,7 százalék volt, az elítéltek között több mint háromszorosa, 2,4 százalék. Hasonló arányok figyelhetők meg a 8 általános osztályt be nem fejező lényegesen nagyobb létszámú csoportban. E csoport aránya a fiatalkorú népeességben 10 százalék körüli, a fiatalkorú elítéltek között pedig az utóbbi tíz évben 36 százalék volt. Ugyanakkor a középfokú és a felsőfokú végzettségűek aránya a bűnelkövetők között lényegesen alatta marad az össznépeességben belüli arányuknak.

Korábban voltak olyan optimista elképzelések, hogy az iskolázottsági szint növekedése jelentős hatást fog gyakorolni a bűnözés alakulására. /Ez a feltételezés logikailag nem is volt teljesen alaptalan. A magyarországi termékenység alakulásában ugyanis például pontosan ilyen értelmű változás következett be. Vagyis valamennyi iskolázottsági szinten belül lényegében azonos maradt a termékenység, és így az általános termékenység drasztikus visszaesését 1960-tól napjainkig a női népeesség emelkedő iskolázottsági szintjének hatásaként lehet felfogni./ Sajnos, ez a hatás a bű-

nözésben nem következett be. Amint ezt az említett tanulmány is megállapítja, a népesség iskolai végzettség szerinti összetételének előnyös megváltozása nem járt együtt sem a bűnözés volumenének, sem intenzitásának csökkenésével. Mindazonáltal az említett negatív összefüggés változatlanul fennáll, és különösen a visszaeső bűnözésben jelentkezik.

A bűnözés intenzitása társadalmi rétegek szerint rendkívül éles különbségeket mutat, és jellegében megegyezik a többi beilleszkedési zavarnál tapasztalt tendenciákkal.

3. tábla

Az ismertté vált bűnelkövetők száma, 1980.

Foglalkozási csoport	Az ismertté vált	
	bűnelkövetők ^x	fiatalkorú bűnelkövetők ^{xx}
	tízezer főre jutó száma	
Szak- és betanított munkás	92,5	6,9
Segédmunkás	389,0	44,6
Vezető	15,4	0,6
Szellemi	38,1	2,2

^x10000 azonos foglalkozási csoportba tartozó személyre számítva.

^{xx}10000 azonos foglalkozási csoportba tartozó szülőre számítva.

Amint a 3. tábla adatai jelzik, a segédmunkás réteg bűnözési intenzitása kiugróan a legmagasabb /tízezer főre 389 bűnelkövető/, ezt követi a szak- és betanított munkásoké /93/, majd a szellemi dolgozóké /38/ és végül a vezetőké /15/. A családi környezet rendkívül erős hatását jelzi itt is, hogy hasonló arányokat jeleznek a fiatalkorú bűnelkövetők adatai a szülők foglalkozási

csoportjai szerint.

Egyértelműen negatív összefüggés észlelhető az ismertté vált bűnözés és a jövedelemszint között.

Korábban említés történt már a neurózisok és a bűnözés, valamint az öngyilkossági kísérletek és a bűnözés összefüggéseiről. Ugyancsak indokolt rámutatni a bűnözés és az alkoholfogyasztás rendkívül erős kapcsolatára; a jogerősen elítélt férfiak több mint 40, a nők 10 százalékának cselekménye valamilyen formában összefüggött az alkoholfogyasztással. Az egyes társadalmi beilleszkedési zavarok között fennálló kapcsolatoknál kétségkívül ez a legmagasabb arány, ami még akkor is figyelmet érdemel, ha az összefüggés értelmezése meglehetősen bizonytalan.

Mint hogy a bűnözés volumene és intenzitása a vizsgált 10 évben mintegy 50 százalékkal növekedett /1986-ban 183000 közbűncselekmény vált ismertté/, s mivel egyes számítások szerint a férfiaknak közel fele életük folyamán összeütkezésbe kerül a büntető törvénykönyvvel, a társadalmi beilleszkedési zavarok társadalompolitikai befolyásolásában valószínűleg ennek a témakörnek van a legnagyobb jelentősége.

Az alkoholizmus

Az alkoholizmus feltehetően a leggyakoribb beilleszkedési zavar a mai magyar társadalomban. Az alkoholisták becsült száma /a májzsugorodás miatt elhaltak számából a Jellinek-formula alapján számítva/ meghaladja a 400.000-et. Bár a dolog természetéből adódóan egy becsült adat részletezése elég bizonytalan, nagy valószínűséggel megállapítható, hogy az alkoholistáknak mintegy háromnegyede férfi, és a legmagasabb a gyakoriság a 40-49 éves korosztályban. Mind a halálozási adatokból, mind a körülbelül 60.000 nyilvántartott alkoholista adataiból megállapítható, hogy az alkoholisták aránya magasabb a fizikai dolgozók, mint a szellemiek körében.

Az alkoholizmussal kapcsolatban figyelemre méltók a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem

Szociológiai Tanszéke által lebonyolított mintavételes felvétel eredményei. Ezek szerint az úgynevezett nagy ivók aránya a legmagasabb /20 %/ azok körében, akik nem fejezték be az általános iskolát. Ezt követően az arány folyamatosan csökken. Ezzel összhangban vannak a foglalkozási csoportok szerinti adatok, melyekben a kvalifikálatlan fizikai réteg 23 százalékos aránnyal éri el a maximumot.

A nagy ivó férfiak aránya iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség	Százalék
0-7 osztály	19,8
8 általános	16,2
Szaktanulmányképző	16,7
Befejezett középiskola	7,6
Főiskola, egyetem	6,4
Összesen	14,1

Az alkoholizmusnak a bűnözéssel való kapcsolatról már korábban esett szó. Egyértelműen megállapítható az alkoholizmus jelentősége az öngyilkosságban szerepet játszó tényezők között is. Érdemes azonban felfigyelni arra a lényegében egybehangzó következtetésre, amelyre a Pszichiátriai Klinika említett neurózis-kutatása és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológiai Tanszékének az alkoholfogyasztással kapcsolatos kutatásai jutottak. Ezek alapján úgy tűnik "A gyakrabban alkoholt fogyasztók kevesebb neurotikus tünetről panaszkodnak..." "Erős nyugtatók szedése... inkább jellemző a nem vagy keveset ivók csoportjaira" és "...az idegorvoshoz járás gyakorisága is arra utal, hogy a nem vagy keveset és ritkán ivóknál gyakoribb a különböző ideg-elmebetegségek, neurotikus panaszok előfordulása". Amint az ide vonatkozó első tanulmány megállapítja "... az alkoholfogyasztás ma is a legelterjedtebb öngyógyító és tünetenyhítő módszer - elsősorban éppen a neurotikus tünetek, a szorongás enyhítésére."

A nagy ivó férfiak aránya összevont foglalkozási csoportok szerint

Összevont foglalkozási csoport	Százalék
Vezető, értelmiségi	6,1
Szellemi, felsőfokú végzettség nélkül	6,9
Kvalifikált fizikai	13,2
Önálló	18,4
Összesen	14,3

Témakörünk szempontjából, vagyis a társadalmi-kulturális különbségek elemzésében ennek különös jelentősége van. Amennyiben ugyanis a neurózisok és az alkoholizmus bizonyos értelemben egymást kizáró vagy helyettesítő jelenségek, akkor fokozott figyelmet érdemel az, hogy az iskolázottság, illetve társadalmi rétegek szerinti gyakoriságuk azonos-e vagy hasonló. /Az egymást helyettesítő jelleg következtében logikusan ennek épp az ellenkezője lenne várható./ Ez ugyanis azt jelenti, hogy a két jelenségkörben észlelt társadalmi különbségek nem ugyanazokra az egyénekre vagy családokra vonatkoznak, vagyis a társadalmi különbségek ebben a vonatkozásban kumulálnak. Különösen jelentős ez a mindkét jelenségkörben legmagasabb értéket mutató, az általános iskolát sem befejező iskolázottsági csoport, illetve segédmunkás réteg szempontjából.

x

A mai magyarországi társadalmi beilleszkedési zavarok hátterének szociológiai vagy társadalomlélektani magyarázatai többnyire az anómia, azaz a társadalmi normáktól a gyors társadalmi átalakulásból adódó átmeneti eltérés /a hagyományos értékek háttérbe szorulása, a társadalmi, kulturális és lakóhelyi változások következtében beállt gyors életforma-átalakulása hatására bekövetkező elbizonytalanodás a választott életcé-

lok, normák és attitűdök tekintetében/ jelentőségét hangsúlyozzák. Ezért rendszerint feltételezik /hallgatólagosan vagy kifejezetten/, hogy a beilleszkedési zavarok főleg azoknál jelentkeznek, akik a gyors társadalmi változásokban leginkább részt vesznek. Anélkül, hogy kétségbe vonnánk azt, hogy az esetek egy részében valóban ilyen típusú összefüggések is felfedezhetők, az empirikus adatok alapján úgy tűnik, hogy ez a szemlélet egyoldalú és az arányok megítélését illetően téves. A legkülönbözőbb forrású és típusú adatok is egybehangzóan arra utalnak, hogy a beilleszkedési zavarok többsége abban a mintegy félmillió népeségben jelentkezik, melynek jellemzői:

a/ nem fejezte be az általános iskola nyolc osztályát;

b/ foglalkozása nagyrészt segédmunkás vagy alkalmi munkás;

c/ egyéb életmódbeli sajátosságai azt jelzik, hogy lényegében kimarad a technikai és kulturális fejlődés mozzanataiból.

E rétegekre tehát a társadalom peremére szorulás jellemző. Feltételezhető, hogy ez a helyzet jelentős társadalmi és lélektani frusztrációt jelent számukra egy átalakulóban levő, mobil társadalomban. A társadalmi beilleszkedési zavarok jövőbeni alakulása elsősorban attól függ, hogy milyen ütemben és arányban sikerül ezt a réteget gazdaságilag és kulturálisan a társadalomba integrálni. Ezért sem közömbös az a tény, hogy a legutóbbi évtizedben 5 százalék körüli szinten állandósult azoknak az aránya, akik az érintett korosztályokból nem fejezik be az általános iskola nyolc osztályát.

Ennek a rétegnek az erős izoláltságát jelzik többek között a házasságkötési adatok is. Az egyes rétegeken belüli, illetve rétegek közötti párválasztás gyakorisága ugyanis rendkívül érzékeny és kifejező jelzőszáma az adott réteg össztársadalomban, illetve a többi réteggel szemben elfoglalt helyzetének. Amint ezt a 4. tábla adatai jelzik, ebben az iskolázottsági rétegben a beházasságok aránya közel 13-szorosa az egyenletes eloszlás esetén jelentkező értéknek. Ez gya-

korlatilag csaknem kasztszerű elkülönülést jelent. Összehasonlításképpen megjegyezzük, hogy az iskolázottság szerinti rétegződés másik pólusán, a diplomásoknál jelentkezik a másik legmagasabb asszociációs index, ami ugyancsak igen erős /4,6/, mégis mintegy egyharmad része csak az általános iskola nyolc osztályát be nem fejezettekének.

4. tábla

Házasságkötések a házasságkötők iskolai végzettsége szerint /asszociációs indexek/

A férfi által végzett osztályok száma	A nő által végzett osztályok száma				
	0-7	8	9-12	13-x	N
0-7	12,674	0,746	0,080	0,030	2 629
8	0,838	1,344	0,757	0,256	44 214
9-12	0,152	0,592	1,663	1,204	17 543
13-X	0,031	0,164	1,170	4,600	8 850
	N 3 438	36 941	24 514	8 343	73 236

Megjegyzés: Az index értéke megkülönböztetés hiányában 1. Ennél nagyobb érték preferenciát, kisebb érték tartózkodást jelent.

Az általános társadalompolitikai és szociálpolitikai szempontokon kívül tehát a beilleszkedési zavarok témakörével kapcsolatos megfontolások is indokolják, hogy fokozódó erőfeszítések történjenek e marginális réteg minél nagyobb részének beolvasztására a társadalom konzolidált rétegeibe. Különösen nagy jelentősége van ennek a bűnözés rohamos növekedésének megállítása szempontjából. Itt ugyanis a jövedelmi és a vagyoni különbségek fokozódása - ami a jövőben is valószínűsíthető - elkerülhetetlenül a helyzet romlásához vezet, ha a marginális réteg jelenlegi éles elkülönülését a társadalomtól nem sikerül leg-

alábbis csökkenteni.

x x x

Ez az előadás első ízben 1987. októberében hangzott el. Az azóta eltelt több mint két év fejleményei a társadalmi beilleszkedési zavarok területén a következőkben foglalhatók össze.

A jelek szerint folytatódik a nem organikus mentális zavarok lassú, de határozott növekedése /erre utal a nyilvántartott elme- és idegbetegek számának alakulása is/. Ugyanakkor a korábbi emelkedéssel szemben az alkoholizmus különféle mutatói /egy főre jutó fogyasztás, nyilvántartott gondozottak száma stb./ egyértelműen stagnálást jeleznek, sőt a legutóbbi egy-két év alapján feltehető, hogy talán a helyzet javulására is van bizonyos remény.

Hasonlóan stagnálás mutatkozik az öngyilkosságok adataiban, sőt 1988-ban első ízben határozott javulás is észlelhető. Az öngyilkosságok arányszáma 1988-ban alacsonyabb volt, mint az előző 10 évben bármikor. Hangsúlyozni kell azonban, hogy egy év adatából az irányzatra vonatkozóan még semmiféle következtetést nem lehet levonni; lehet hogy csak egy átmeneti vagy véletlenszerű visszaesésről van szó.

A legmarkánsabb és sajnos rendkívül kedvezőtlen változás a bűnözés területén következett be. A legutóbbi három évben drámai mértékben felgyorsult a bűnözés növekedése. Az ismertté vált bűncselekmények száma 52 ezerrel /az 1986. évi 1983 ezerről 1989-ben 225 ezerre/ nőtt, vagyis lényegében annyival, mint az ezt megelőző hat év alatt /1980. és 1986. között/. A bűnözés várható alakulása szempontjából különösen problematikus, hogy rohamosan nő a felderítetlen bűncselekmények száma /1989-ben már több mint 100 ezer volt/. Az ismeretlen tettes által elkövetett bűncselekmények mintegy 2/3-át a rendőrség már nem tudja felderíteni.

Mindez arra utal, hogy a legutóbbi évek fejleményeinek hatása legközvetlenebbül a bűnözésben észlelhető. Különösen problematikus ebből a szem-

pontból, hogy a gazdasági helyzet romlása a lakosság egyes rétegeinél rendkívül egyenlőtlenül következik be. A vagyoni és jövedelmi különbségek növekednek és fennáll a veszélye annak, hogy eddig konszolidált, szerény jövedelmű rétegekből is kiszorulnak a társadalom peremére.